

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА**

Буцикін Єгор Сергійович

УДК 141.319.8:130.2:17.018.1

**ТРАНСЦЕНДЕНТАЛЬНО-АНТРОПОЛОГІЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ
ЕТИЧНОГО**

09.00.04 – філософська антропологія,
філософія культури

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філософських наук

Київ — 2016

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі теоретичної і практичної філософії філософського факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка, МОН України.

Науковий керівник: кандидат філософських наук, доцент
Приходько Володимир Володимирович,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
доцент кафедри теоретичної і
практичної філософії.

Офіційні опоненти: доктор філософських наук, доцент
Лютий Тарас Володимирович,
Національний університет «Києво-
Могилянська Академія», професор кафедри
філософії та релігієзнавства;
Кандидат філософських наук
Холох Олена Іванівна,
Науково-дослідний центр гуманітарних
проблем Збройних Сил України, провідний
науковий співробітник.

Захист відбудеться «16» грудня 2016 року о 10 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.001.27 у Київському національному університеті імені Тараса Шевченка за адресою: 01601, м. Київ, вул. Володимирська, 60, ауд. 330.

З дисертацією можна ознайомитись у науковій бібліотеці імені М.О. Максимовича Київського національного університету імені Тараса Шевченка за адресою: 01601, м. Київ, вул. Володимирська, 58, зала №12.

Автореферат розісланий «16» листопада 2016 року

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

В. Ю. Крикун

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження проблеми антропологічного обґрунтування досвіду етичного зумовлена станом сучасної філософської антропології, у якій недостатньо прояснений стосунок *conditio humana* та етичної сфери дійсності. Поряд із цим, слід вказати на імпліцитний дисбаланс між етичним та антропологічним у проектах як філософської антропології, так і практичної філософії.

Примат етичного над антропологічним принаймні виявляється у двох способах філософування. По-перше, це спроби розбудови універсалістської етики, яка спирається на теоретико-методологічне припущення самоданості блага у етичних інтуїціях. Серед цих досліджень, передусім можна виокремити роботи таких філософів як: М. Гартман, Ч. Тейлор, Е. Штайн, М. Шелер. По-друге, ідеться про проекти комунікативної етики як спроби подолати суб'єктцентричну, монологічну настанову у практичній філософії спираючись на концепт інтерсуб'єктивності: К.-О. Апель, Ю. Габермас. Ці підходи потребують трансцендентально-антропологічного обґрунтування умов можливості досвіду етичного та комунікаційної нормативності відповідно.

Примат антропологічного над етичним спричиняє появу принаймні трьох підходів у проясненні умов можливості досвіду етичного. Перший підхід, в якому витискається етична сфера в онтичну царину і, в такій спосіб, накладається заборона на розбудову філософії моралі. Серед представників подібних досліджень слід назвати Л. Вітгенштайна, М. Гайдегера, Е. Гусерля. Другий підхід, який торкається розбудови, якщо не плюралістичної етики, то вже точно не універсальної етики. Він спирається на розуміння людини як недосконалої істоти, яка нескінченно і завжди невдало намагається компенсувати свою неповноцінність. Форми актуальної компенсації схоплюються у цілому як культура, остання є моментальною проекцією актуального способу переживання екзистенційних обставин. До такого підходу належать, передусім, Г. Арендт, А. Гелен, Г. Плеснер. У третьому підході мова йде про рецепцію теоретико-методологічної настанови класичної філософської антропології у трансцендентальній філософії. Остання, спираючись на феноменологічну філософію, розуміє антропологічне як сукупність екзистенційної фактичності людського життя, як границю цього життя, яке постає у дії, спрямованій на благо. Отже, етичне збігається з антропологічним, що призводить до етичного універсалізму. У цьому підході слід виокремити проекти філософської антропології О. Больнова та Т. Ренча.

Звернення до проблеми трансцендентально-антропологічного обґрунтування етичного відповідає сучасному стану філософсько-антропологічних досліджень. Особливо, з огляду на трансформацію теоретико-методологічної настанови класичної антропології (М. Шелер, Г. Плеснер, А. Гелен) у межах трансцендентальної антропології О. Больнова та Т. Ренча. Адже філософська антропологія, яку розуміють як негативну або компенсаторну антропологію, постає потужним засобом для збалансування стосунку між

етичним і антропологічним, отже дає можливість уникнути як етичного універсалізму, так і етичного плюралізму.

Філософська антропологія як проект обґрунтування гуманітарного пізнання, з одного боку, постає реабілітацією Кантової критичної філософії, з іншого боку, – спробою підваження її домагань у межах філософії романтизму і філософії життя. Отже, для того, щоб окреслити тло теоретико-практичних розвідок філософської антропології, слід зауважити на дослідженнях таких філософів, як А. Бергсон, Й. Гердер, В. Дильтай, Г. Зимель, І. Кант, Ф. Ніцше.

У філософських дослідженнях ХХ і ХХІ століття до проблеми особливого становища людини у світі (*conditio humana*) зверталися такі найбільш видатні науковці, як Г. Блюменберг, К. Гірц, Е. Касирер, К. Леві-Строс, А. Портман, Е. Ротгакер, З. Фройд.

Серед сучасних українських досліджень просторового повороту у пізнавальних підходах, а також умов можливості досвіду і розуміння, слід наголосити, передусім, на іменах таких дослідників, як А. Богачов, В. Кебуладзе, А. Лой, Т. Лютий, М. Мінаков, В. Приходько, В. Терлецький, Л. Шашкова.

До найбільш значущих вітчизняних досліджень у царині філософської антропології належать роботи таких філософів, як Є. Андрос, М. Булатов, В. Козловський, В. Табачковський, Н. Хамітов, О. Холох.

Проблематика практичної філософії, етики, філософії моралі, а також філософії дії та активності набула найбільшого розвитку у дослідженнях таких сучасних українських філософів, як Т. Аболіна, А. Баумейстер, М. Бойченко, А. Єрмоленко, А. Лактіюнова, І. Маслікова, О. Павлова, М. Рогожа, О. Шинкаренко.

Великий обсяг напрацювань у царині філософської антропології та практичної філософії, що засвідчує зацікавленість до цієї проблематики, як закордонних філософів, так і вітчизняних дослідників, ще раз підкреслює її значущість та актуальність. Утім, відсутність філософсько-антропологічного обґрунтування досвіду етичного у межах компенсаторної трансцендентальної антропології стає необхідною умовою запропонованого дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертація виконана на кафедрі теоретичної і практичної філософії у межах комплексної програми наукових досліджень Київського національного університету імені Тараса Шевченка «Модернізація суспільного розвитку України в умовах світових процесів глобалізації» і науково-дослідної роботи філософського факультету НДР № 11БФ041-01 «Філософсько-світоглядні та політологічні аспекти гуманітарного розвитку сучасного суспільства».

Мета дослідження – розкрити антропологічні засади етичного в умовах потрійної трансформації філософського знання: просторового повороту (*spatial turn*), предметного розширення поля філософської антропології та зсуву в стосунку між антропологічним і етичним.

Реалізація поставленої мети вимагає виконання таких **завдань**:

- окреслити вихідне поле (класичної) філософської антропології;

- прояснити трансформаційні процеси у філософсько-антропологічному знанні;
- уточнити зміни у стосунку між антропологічним і етичним;
- вказати оптимальну теоретичну позицію у філософській антропології для аналізу засад етичного;
- розкрити умови можливості етичного у світлі сучасного spatial turn.

Об'єкт дослідження: трансформаційні процеси у філософсько-антропологічному знанні як загальна умова перегляду стосунку між антропологічним і етичним.

Предмет дослідження: антропологічні засади етичного як результат обґрунтування (фундаментального показу) у трансцендентальній антропології.

Методи дослідження. У дослідженні використані методи, звернення до яких обумовлюється характером об'єкту та предмету, що розглядалися. Теоретико-методологічна частина дослідження спирається на загальнонаукові методи аналізу, синтезу, систематизації та узагальнення досліджуваної проблеми, а також головні методи сучасної трансцендентальної антропології, а саме – антропологічної редукції та трансцендентального обґрунтування. Методологічне підґрунтя дослідження зумовлене складністю та гетерогенністю досліджуваної проблеми. Протягом роботи залучалися історичний, порівняльно-історичний, біографічний, герменевтичний методи. Застосування історичного методу передбачає об'єктивний підхід до накопичення первинних даних, отриманих на підставі аналізу першоджерел та критичної літератури.

З огляду на об'єкт та предмет дослідження доцільним було застосування міждисциплінарного підходу, який дозволив поєднати здобутки таких дисциплін, як філософська антропологія, філософія культури, психоаналіз, етика, феноменологія.

Наукову новизну визначають мета, предмет та завдання дослідження. Вона полягає у тому, що вперше у вітчизняній філософії здійснюється дослідження антропологічних засад етичного засобами трансцендентальної компенсаторної антропології. Розглядається конститутивний зв'язок *conditio humana* та етичного.

У результаті вирішення поставлених у дослідженні завдань обґрунтовано положення, що мають ознаки наукової новизни, а саме:

Вперше:

- проаналізовано стосунок між антропологічним та етичним у класичній філософській антропології. Виявлено основні розбіжності в обґрунтуванні умов можливості досвіду етичного у класичних проектах філософської антропології, серед яких слід виділити примат етичного над теоретичним у феноменологічній етиці М. Шелера та домінування антропологічного над етичним у етиці А. Гелена.

- розглянуто конститутивний стосунок переживання людського простору та сфери етичного. З позиції компенсаторної антропології людина постає недоконаною істотою, яка задля виживання використовує гетерогенний простір

як структуру первинних дій. Сукупність цих дій концептуалізується у поняттях «етизації» або «позиціонування».

- досліджено методологічні можливості трансцендентальної антропології як проекту компенсаторної філософської антропології для аналізу етичного. Виокремлено теоретико-методологічну настанову трансцендентальної антропології як оптимальну позицію в обґрунтуванні етичного.

- продемонстровано, що застосування методу антропологічної редукції до сенсу висловлювань про влаштування спільного життя, дозволяє прояснити підстави їхнього розуміння та прийняття.

Отримали подальший розвиток:

- дослідження горизонтальної структури первинного світу як комплексної єдності екзистенційних фактів людського існування. Зокрема, подальшого розвитку набули прояснення таких життєвих форм, як «просторовість», «тілесність» та «мовність».

Удосконалено:

- розуміння основних засад теоретико-методологічної настанови філософської антропології у межах трансцендентально-антропологічної рецепції класичних проектів філософської антропології.

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійною роботою, здійсненою на матеріалах філософій О. Больнова та Т. Ренча, а також доробку представників класичної філософської антропології, поряд з роботами їхніх критиків та сучасників. Висновки і положення новизни одержані самостійно. Десять публікацій за темою дисертаційного дослідження є одноосібними.

Теоретичне і практичне значення дослідження полягає у здійсненні прояснення конститутивного стосунку *conditio humana* та етичного. Ця проблема неопрацьована у вітчизняних дослідженнях із філософії. У висновках автор дослідження обґрунтовує необхідність збалансування стосунку антропологічного та етичного межах філософської антропології задля розширення понятійного та методологічного апарату сучасної філософської антропології та філософії культури. Матеріали дослідження можуть бути використані при підготовці та викладанні таких нормативних курсів, як філософська антропологія, філософія культури, культурологія, етика, естетика, теорія пізнання тощо. Розвідки трансцендентальної антропології у просторі етики можуть викликати інтерес не лише у фахівців зі згаданих дисциплін, але і в широкого кола зацікавлених громадян, адже результати подібного дослідження можуть стати практичними регулятивами у розв'язанні сучасних проблем.

Апробація результатів роботи. Основні результати дисертаційного дослідження доповідалися на щорічних наукових конференціях «Дні науки філософського факультету» у 2013, 2014 і 2015 рр. (м. Київ, Національний університет імені Тараса Шевченка), на Міжнародному молодіжному науковому форумі «Ломоносов – 2013» (Росія, м. Москва, Московський державний університет імені М. В. Ломоносова, 2013), на Міжнародній науково-практичній конференції «Пріоритети сучасних суспільних наук в

трансформаційних умовах» (м. Львів, Львівська фундація суспільних наук, 2015).

Публікації. Впровадження результатів дисертаційного дослідження здійснено у формі десяти публікацій: 5 статей, які вміщені у фахових наукових виданнях України (одна із них має наукометричний статус); 5 тез, опублікованих у збірниках матеріалів конференцій.

Структура та обсяг дисертаційної роботи обумовлені специфікою дослідження, логікою розкриття проблеми, а також метою і завданнями дисертаційного дослідження. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів (8 підрозділів), висновків та списку літератури, який налічує 185 найменувань, з яких 60 англійською і німецькою мовами. Повний обсяг дисертації – 217 сторінок (основна частина – 201 сторінок).

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовується актуальність теми дослідження, окреслено його джерельну базу і ступінь розробки, визначено об'єкт, предмет, мету і завдання дослідження, сформульовано наукову новизну отриманих результатів, відображено теоретичне та практичне значення роботи, містяться відомості про апробацію та список тематичних публікацій автора дисертації.

Перший розділ – «**Теоретико-методологічні засади класичної філософської антропології (М. Шелер, Г. Плеснер, А. Гелен)**» - присвячений аналізу теоретико-методологічної настанови класичної філософської антропології та її трансформації у трансцендентальних антропологіях О. Больнова і Т. Ренча.

У **підрозділі 1.1** – «**Трансформація методологічної настанови філософської антропології на прикладі філософій М. Шелера, Г. Плеснера та А. Гелена**» - здійснюється експлікація теоретико-методологічної настанови антропологій Шелера, Плеснера і Гелена. Поряд із цим, прояснюються підстави збереження методологічної єдності класичних проектів філософської антропології.

Класична філософська антропологія досліджує «живе» як єдність внутрішньої та зовнішньої природної системи, живого тіла і довкілля (Umwelt) відповідно. Зв'язок цих систем – функційний. Функцію розуміють математично як безпосередню залежність стану елементів однієї природної системи від зміни станів елементів іншої природної системи.

Характер функційного зв'язку живого тіла та його довкілля схоплюється у таких поняттях, як границя, позиційність, розрив, дереалізація тощо. Границя вказує на найпростішу дивергенцію внутрішнього і зовнішнього вимірів буття живого тіла, яка постає у переживанні опору (Widerstand) силових полів зовнішньої природної системи життєвому поривові (Lebensdrang). У понятті позиційності схоплюється характер переживання опору. На рослинному та тваринному душевному ступені особливості згаданого переживання спираються на визначені біологічно тілесні конфігурації.

Рослина існує екстатично як позбавлена душевних центрів жива істота, тварина має особливий психічний центр, що є причиною і наслідком її рецептивності. Здатність до афектацій і відповідних їм змін стану тіла постає підставою виникнення особливої тваринної форми існування – поведінки. З огляду на це, вегетативне перебуває у середовищі (Medium), а тваринне у довкіллі. Середовище переживається як невизначена предметність естетичних інтуїцій і відповідає відкритій позиційності. Довкілля переживається як сукупність тілесних образів, що виникають через афектації зсередини та ззовні, та відповідає закритій позиційності, але відкритому позиційному полю (здатності до переміщень).

Людина відрізняється від рослинної і тваринної душевної форми тим, що існує з огляду на порушення функційного зв'язку між двома природними системами. Підстави цього порушення у класичній філософській антропології описують по-різному. М. Шелер вважає, що цей зв'язок «розриває» Дух, через розітнення афектів і уявлень, передусім у мові (дереалізація). Г. Плеснер і А. Гелен стверджують що ця «дистанція» або «розлам» відповідно, виникає з огляду на тілесну конституцію людини, її «слабкість» і непристосованість, через гранично редуковані інстинкти. Ця недоконаність людської істоти компенсується у культурі. Останнє постає головною тезою компенсаторної антропології.

У підрозділі 1.2 «Підваження теоретико-методологічних засад класичної філософської антропології у трансцендентальних антропологіях О. Больнова та Т. Ренча. Методологічний принцип «відкритого питання» - розглядається трансформація теоретико-методологічної настанови класичної антропології в антропологіях О. Больнова і Т. Ренча.

У трансцендентальній антропології зберігається функційно-системний принцип дослідження живого. Поряд із цим, відбувається трансформація змісту поняття границі. Границя розуміється як сукупність екзистенційних фактів людського існування, серед яких природна підтриманість постає однією із фундаментальних обставин людського життя. Переживання комплексної єдності екзистенційної фактичності породжує особливий світ людської культури. Границя постає як тотальний світовий горизонт людського життя, до якого належать такі життєві форми як: фактичність, ситуаційність, потенційність, мовність, тілесність, просторовість, часовість, соціальність (інтерсуб'єктивність), крихкість, самотність, трансцендентальна рефлексивність тощо. Зміст горизонтальної конституції первинного світу як сукупності екзистенційних фактів потребує нескінченного трансцендентально-антропологічного прояснення. У такий спосіб, філософська антропологія постає феноменологічним, дескриптивним аналізом, який має показати те, що (насправді) є, прояснити як дійсно влаштовані форми будь-якого людського орієнтування у світі.

Трансцендентальна антропологія є герменевтичним аналізом тому, що у ній розкривається наша самість як самостосунок у інтерсуб'єктивному світі спільної практики. У ставленні до неї ми не можемо обрати позицію «чистої»

об'єктивності. Цілісність нашого світо-ставлення і самостосунків не уявляється нами предметно, але завжди дана нам як локальний світових горизонт. Єдність тотального та локального світових горизонтів, у філософсько-антропологічному тлумаченні, дозволяє виявляти згадану цілісність.

Культуру розуміють як озовніщення переживань границі. Оскільки ці переживання не закінчуються, культура постає у нескінченному творенні. Спосіб переживання границі конститутивно пов'язаний із характером самості людини. З огляду на те, що продукти культури також складають зміст границі життя, описи обставин людського існування не можуть бути завершені. Людина завжди залишається «відкритим питанням». Можливо методологічно припустити, що відмінності у царині культури спираються на різні способи переживань окремих аспектів комплексності екзистенційної фактичності людського життя.

У другому розділі – **«Антропологічні засади етичного: філософсько-антропологічний аналіз»** - здійснюється дослідження стосунку *conditio humana* і етичної сфери, а також зв'язок становища людини та досвіду етичного і виявляється баланс між етичним і антропологічним у класичній та трансцендентальній філософській антропології.

У підрозділі 2.1 – **«Стосунок *conditio humana* та досвіду етичного у класичній філософській антропології»** - розглянуто стосунок становища людини і етичної сфери у класичній філософській антропології.

У антропології М. Шелера етична сфера постає значущим елементом становища людини. Можливість убачати етичне спирається на діяльність Духа, який є трансцендентним принципом людського існування. Дух спричиняє розрив функційної єдності зовнішньої і внутрішньої природної системи, завдяки актам ідеації (дереалізації). Етичне постає у чистому, феноменологічному спогляданні, у якому схоплюються не лише етичні об'єкти, але й порядок їхньої градації. Етичні споглядання слугують опосередкуванню людського стосунку зі своїм довкіллям. Отже, людина існує як розрив, який спричиняють етичні інтуїції. Становище людини як сукупність екзистенційних фактів постає випадковою змінною у формулі опису систематичного зв'язку живого тіла та середовища. У феноменологічній етиці М. Шелера етичне домінує над антропологічним.

У Г. Плеснера і А. Гелена, етичне з'являється з огляду на необхідність узвичаєння успішних практик виживання, через дефіцитність, недоконаність людського існування. Людина не має біологічної мети життя, що виявляється у порушенні функціонування інстинктивних форм людської поведінки. Відсутність інстинктів розриває зв'язок життєвої волі та об'єктів, на які вона спрямована. Відсутність такої мети робить людське життя загрозливим, тому кожна успішна дія потребує закріплення, з огляду на прагнення зберегти людський вид. Ця необхідність спирається на принципову відкритість людського життя (інстинктивна слабкість), яка супроводжується значним фізичним та інтерпретаційним навантаженням. Це узвичаєння здійснюється у світі культури, яка влаштована інституційно. Інститут існує як спільне повторення

успішних дій за певних обставин. З огляду, на те, що ці обставини – варіативні, вони складаються із неусувних, фундаментальних обставин людського життя, а також мінливого «ландшафту» людської практики, форма узвичаєння життєвих звершень не є універсальною. Отже, домінування антропологічного над етичним призводить до релятивістських, плюралістичних проектів етики.

У підрозділі 2.2 «Стосунок *conditio humana* та досвіду етичного у трансцендентальній антропології» здійснюється прояснення стосунку становища людини й етичної сфери у трансцендентальній антропології О. Больнова та Т. Ренча.

О. Больнов безпосередньо пов'язує можливість етичного простору із становищем людини. Філософ розуміє людину як істоту, що змушена облаштовувати простори, у яких вона прагне вижити. Больнов розглядає етичне як схоплення фундаментальної структури облаштування простору, власне як умови його можливості. Йдеться про структури, які дозволяють досвідчувати спільний людській простір. Прояснення цих структур, з огляду на трансцендентальний принцип єдності належного та існування, схиляє до нормативних експлікацій. Так, убачаючи значущість «відходження» і «повернення», «дому», «надії», «вікна», «блукання» – усі конститутивні елементи не можуть бути експліковані – ми можемо стверджувати необхідність узгодження наших практик із цією фактичністю.

Трансцендентальна антропологія Т. Ренча вбачає етику рефлексією вже дійсного виміру людської практичної ситуації. Елементи цієї ситуації постають у спільних життєвих звершеннях і граматичних формах, семантика яких охоплює як те, що існує, так і належне. Експлікована структура тотального фактичного і практичного світового горизонту (сукупність універсальних і локальних обставин існування) ототожнюється із добром як формою виконання людського життя. Добро є тим, до чого прямує людське життя. Поряд із цим, ідеться не про певну ієрархію добра, а радше про поліфонію аспектів людського життя у спільному світі. У такий спосіб повнота життя стає конститутивно значущою. Це твердження спирається як на методологічне заперечення редукціонізму у філософії культури, так і на аналітику самого життєвого горизонту. Отже, у трансцендентальній антропології Т. Ренча етичне конститутивно пов'язане зі становищем людини. Воно постає сукупністю норм влаштування практик, успіх яких залежить від наслідування трансцендентальним структурам, що конституують спільний життєвий простір.

У третьому розділі «Філософсько-антропологічний аналіз фундаментальної ситуації людського існування» здійснюються експлікації змісту фундаментальної ситуації людського існування як екзистенційної фактичності людського життя.

У підрозділі 3.1 «Горизонтальна конституція первинного світу: аналіз засобами трансцендентальної антропології» розглянуто комплексний характер світового горизонту, з огляду на трансцендентально-антропологічну заборону редукціонізму.

Відповідь на фундаментальне питання філософії «Як взагалі можливий людський світ?» пов'язана із дослідженнями, що прояснюють риси екзистенційної фактичності, яка існує як нашарування «непохитного» над «неусувним».

Неусувні обставини людського існування складають тотальний світовий горизонт. Поряд із цим, існують мінливі ландшафтно-зумовлені умови людського життя, які складають локальний світовий горизонт (непохитні обставини). Усе у людському житті перебуває у ситуативному, локальному горизонті і може здійснюватися лише у його межах. Трансцендентально-антропологічне прояснення є дескриптивним аналізом і експлікацією фундаментальних рис самого ситуативного світового горизонту, у поняттях життєвої форми або екзистенційної фактичності.

Кожна риса фундаментальної фактичної ситуації є елементом горизонтальної конституції первинного світу. Горизонтальна конституція первинного світу засвідчує однопочатковий, комплексний характер існування його конституенцій. Жодна із конституенцій не може бути редукована до іншої. Жодна риса людської ситуації не має залишитися непоміченою. Горизонтальна структура первинного світу не передбачає субординації між його конституенціями. Проте, рівнозначність обставин людської ситуації ще не передбачає неможливості пов'язання унікальних феноменів людського буття із певним екзистенційним фактом. Певні явища людського життя можуть бути зрозумілими, лише спираючись на аналітику однієї із обставин людського існування.

У підрозділі 3.2 «Просторовість як екзистенційний факт: антропологічна концептуалізація феномену етизації людського простору» відбувається прояснення внутрішньої структури (характеру) життєвого простору і способів конституювання просторового етосу.

Просторовість постає екзистенційним фактом людського існування. Кожна практика розгортається у гетерогенному життєвому просторі. Етизація – це феномен такого розташування простору, у якому окремі його елементи набувають фундаментальної значущості для кожної практики.

Зважаючи на комплексний, однопочатковий стосунок просторовості та трансцендентальної форми фактичності слід сказати, що просторовість постає емпіричним апріорі, яке не може бути схоплене як у-собі-буття. За таких обставин, простір як конститутивна підстава локальних практик неможливо мислити як гомогенний, абстрактний простір геометрії, проте лише як гетерогенний простір значущих об'єктів, дійсність яких інтерсуб'єктивно засвідчена.

Спосіб розташування людського спільного простору має бути досліджений з огляду на людські домагання подолати небезпеки життєвого світу. Поряд із цим, практики убезпечення простору неприховано близькі та зрозумілі для людини. Це наївності, які необхідно прояснити для кращого орієнтування у світі. Отже, незважаючи на те, що людські практики принципово не можуть добігти кінця, існують певні паузи між життєвими зверненнями. У наслідок,

людина у своєму житті зіштовхується із напруженням між двома просторами, закритим і відкритим. Відкритість життєвого простору ототожнюється із «добром» не лише тому, що відкритий простір зручний для розгортання практик спрямованих на виживання, але й тому, що відкритість є умовою існування людського простору.

Життєвий простір конститується у людській дії, яка спрямована на виживання. Поряд із цим, людський простір має внутрішню структуру. Ця структура уможливує його існування. До фундаментальної структури людського простору належать такі елементи, як «дім», «вікно», «відходити», «повертатися», «зупинитися» та інші. Трансцендентальна структура життєвого простору постає з огляду на необхідність збереження людського життя у небезпечному світі.

Гетерогенізація простору – це явище, у якому виявляється певний просторовий характер, зміст якого виражає його внутрішню структуру. З огляду на це, набування простором значущих місць можна розуміти як феномен етизації життєвого простору. З одного боку, ідеться про надання простору характеру, з іншого – про просторове конституювання найпростішої звичаєвості.

У підрозділі 3.3 «Добро як метафора від «простору укриття». Етичне оцінювання як переживання позиціювання у просторі іншого живого тіла» розглядається просторове конституювання етичної сфери.

Переживання різних елементів границі людського існування породжує багатоманіття метафізичних просторів людської дійсності. Етична сфера конститується у переживанні просторовості. Характер переживання простору як елементу границі концептуалізовано у понятті позиційності. Позиційність, яка вказує на прагнення «Іншого» зберегти життєвий простір, схоплюється як добра позиційність. Остання є предметом естетичних інтуїцій, їхня дієвість залежить від практик спільного влаштування життєвого простору. Отже, зміст естетичних інтуїцій віддалених просторів різний.

Досвідом етичного ми називаємо неприховано-відому здатність людини убачати добро у світі. Поряд із тим, етичні споглядання можуть бути спрямовані не лише на особи, але й на ситуації та об'єкти людського світу. Отже, «добро» постає не простим об'єктом, або іншою модифікацією Платонових ідей. Можливість етичного досвіду спирається на метафізичну природу людини. Метафізичність у трансцендентальній антропології постає людською схильністю до реплікації успішних форм практики, які влаштовані просторово. Через успільнення простору та повторення у інститутах успішних життєвих звершень, їхні форми набувають об'єктивного статусу. Отже, багатоманіття метафізичних просторів культури методологічно можна класифікувати у стосунку до характеру переживання границі. У такому разі, завданням філософської антропології постає прояснення конституції метафізичних просторів, створення певної карти етичного, естетичного, наукового, релігійного та інших просторів людської дійсності. Географічними регіонами цієї карти постають конкретні екзистенційні обставини людського

життя. Передусім, ті, що стосуються фундаментальної фактичної ситуації, тотального горизонту світу. Простір, структура якого відповідає загальній антропологічній конституції найближчого простору людського життя схоплюється у понятті: «простір укриття».

З огляду на сказане вище, головною нашою тезою є те, що такий об'єкт метафізичного етичного простору людської дійсності як добро є метафорою від простору укриття. У аргументуванні цієї тези, передусім, ми спираємося на концепцію мовлення Мерло-Понті, отже і етимологічні ілюстрації генези мовної жестикуляції. Поряд із цим, трансцендентально-антропологічні прояснення конституції людського простору спираються на філософію простору О. Больнова та філософські антропології Г. Плеснера і А. Гелена, Т. Ренча.

Переживання границі може мати різний характер, з огляду на те, який аспект екзистенційної границі переживають. Характер переживання границі можна розуміти як позиціонування живого тіла у небезпечному світі. Позиціонування у життєвому світі, з огляду на екзистенційний факт людської тілесності, виявляється у кінестезії. Простіше кажучи, позиціонування – це завжди форма тілесної організації простору. Отже, моментальне схоплення характерного позиціонування є позою. Остання виражає характер простору, який конституують повторювальні життєві звершення особи, за якою спостерігають. Поза постає підставою типізації дієвців у досвіді спільного життя.

У підрозділі 3.4. «Філософсько-антропологічне обґрунтування проектів справедливого влаштування співжиття» здійснюється спроба антропологічного обґрунтування Платонового проекту справедливої держави.

Філософсько-антропологічна інтерпретація ідеї справедливої держави Платона можлива та виправдана в межах загальної методологічної настанови трансцендентальної антропології. Тобто, необхідне прояснення значущих рис людської екзистенції, що найлегше здійснювати в межах найближчого стосунку життя та людини. Проект ідеальної держави Платона може бути розглянутий як проект ідеального простору укриття, який тоталізує фундаментальні факти людської екзистенції як свої конституенції. Серед них – виокремленні Т. Ренчем трансцендентальна соціальність, просторовість, ситуаційність, крихкість та запропоновані О. Больновим ознаки простору укриття: потяг до узвичаєння практик, увічнення засад безпечного простору, замикання границь простору тощо. Міф про Землю-годувальницю може бути витлумачений як принцип побудови ідеального простору укриття. Зважаючи на головні ознаки самого стосунку укриття, найкращий подібний простір проростає з екзистенційних фактів, тобто вкорінених у антропологічному обставин людської ситуації. Істина, яка розуміється як те, без чого неможливо встояти, також може бути антропологічно витлумачена як екзистенційний факт, достовірність якого проринає у спогляданні розмаїття людських практик, що уможлиблюється її існуванням. Ідея філософа-правителя може бути зрозуміла як принцип необхідності залучення до управління державою людей, що здатні

до постійного прояснення засад розгортання успішних практик та відтворення безпечного простору існування.

У **висновках** дисертації сформульовані основні результати дослідження, які висвітлюють загальну структуру роботи та її проблематику. Відповідно до поставленої мети та сформульованих завдань дисертаційної роботи отримано наступні результати:

У цьому дослідженні було здійснено трансцендентально-антропологічне обґрунтування засад етичного в умовах потрійної трансформації філософського знання: просторового повороту, предметного розширення поля філософської антропології і зсуву в стосунку між антропологічним і етичним.

Актуальність дослідження визначається тим, що у сучасній філософській антропології стосунок *conditio humana* та досвіду етичної сфери дійсності залишається недостатньо проясненим. Імпліцитний дисбаланс між антропологічним та етичним породжує апорії у розумінні онтологічного статусу досвіду етичного, що виявляється у двох підходах до його тлумачення: етичного універсалізму та етичного плюралізму. З огляду на це, постає актуальним трансцендентально-антропологічне обґрунтування етичного як спроби збалансування стосунку антропологічного та етичного.

Класична філософська антропологія виникає на початку ХХ століття як методологічний проект обґрунтування гуманітарного пізнання. З одного боку, вона є реконцептуалізацією Кантової критичної філософії, яка відповідає на питання про умови можливості досвіду взагалі. З іншого боку, філософська антропологія спирається на ідею розітненості волі та уявлення, що вказує на її теоретичний зв'язок із філософією життя. Поряд із цим, великої значущості для артикуляції теоретико-методологічної настанови філософської антропології набуває її полеміка із аналітичною психологією З. Фрейда.

Отже, філософська антропологія як критика пізнання виходить із тези про те, що пізнавальні спроможності нашого Духа не є універсальними здатностями будь-якої розумної істоти, але вони укоріненні в антропологічному. Останнє розуміють як сукупність екзистенційної фактичності людського буття, що охоплюється у понятті *conditio humana*. Класична філософська антропологія убачає підставу особливого становища людини у світі, передусім – у її тілесній будові. Гранично редуковані інстинкти, довгий постембріональний період, прямоходіння та інші біологічні особливості людської істоти відкривають для неї можливість предметного досвіду і свободи волі.

Трансцендентальна антропологія продовжує дослідження екзистенційної фактичності людського життя, передусім – спираючись на методологічну настанову феноменологічної філософії – вона розуміє цю фактичність як антропологічне тло будь-якого досвіду. Наслідуючи класичній філософській антропології, трансцендентальна антропологія розуміє людину як істоту, яка, на відміну від тварини, не має біологічного сенсу життя, отже примушена діяти у принципово інакший спосіб. Адже структуру діяння тварини можна локалізувати у природному, вона охоплюється як біохімічна єдність потягів та їхніх цілей. Людина ж розгортає структуру свого діяння у самій дії, яка

спрямована на виживання. До елементів цієї структури належать такі екзистенційні факти, як природна підтриманість, тілесність, просторовість, часовість, ситуаційність, потенційність, соціальність та інші. Ця фактичність складає горизонтальну конституцію людського світу.

Людський світ переживається як границя людського існування. Культура постає вираженням актуального способу переживання цієї границі. Сукупність неусувної екзистенційної фактичності складає тотальний горизонт людського світу. Поряд із цим, характер переживання окремих частин тотального горизонту, який виражається у певній тілесній конфігурації, виявляє сукупності непохитних обставин практичного здійснення – локальний світовий горизонт. До такої практичної екзистенційної фактичності належать структури стилізованих людських просторів.

У досліджуваних проектах філософської антропології присутній імпліцитний дисбаланс між етичним та антропологічним. Це призводить до появи двох способів прояснення умов можливості досвіду етичного. У філософській антропології М. Шелера етичне домінує над антропологічним. Через це умовою досвіду етичного постає існування інтуїцій, у яких схоплюються цінності та порядок їхньої градації. Поряд із цим, значущі розрізнення у аналітиці становища людини у світі також спираються на етичні убачання. Отже, етика М. Шелера не спирається на філософську антропологію, а його філософія людини розгортається на метафізичному тлі персоналістської етики. Саме це не дозволяє його антропології постати компенсаторною, але така трансформація методологічної настанови філософської антропології та стосунку етичного і антропологічного відбувається вже у Г. Плеснера і А. Гелена. У цих проектах антропологічне домінує над етичним. Останнє розуміють як гетерогенний простір людських життєвих звершень, розрізнення якого укоріненні в антропологічному.

У трансцендентальній антропології стосунок етичного та антропологічного набуває найбільшого дисбалансу. Етичне розуміють як антропологічну структуру успішних практик взагалі. Отже, етичне збігається з антропологічним, а це викликає неможливість обґрунтування умов можливості досвіду етичного як досвіду різного. Адже те, що суперечить антропологічному або етичному, розуміють як ірраціональне. З огляду на це, слід зазначити, що етичний універсалізм у філософській антропології можливий не лише за умови домінування етичного над антропологічним, але й навпаки. Вочевидь, будь-які редукції антропологічного до етичного або етичного до антропологічного призводять до встановлення універсалістського підходу в етиці. Своєю чергою, плюралістичний підхід у антропологічній етиці спирається на свідому відмову від розбудови філософії моралі. Наприклад, А. Гелен відмовляється від використання понять «етика» чи «мораль» для того, щоб, на перший погляд, уникнути релятивізму, але у такий спосіб філософ позбавляється саме універсалізму. Адже, як ми показали, антропологічний редукціонізм завжди призводить до етичного універсалізму.

Отже, оптимальна позиція для аналізу засад етичного, у якій можливо уникнути як встановлення універсальної етики, так й етичного плюралізму, – це позиція трансцендентально-антропологічного обґрунтування етичного. Трансцендентальна антропологія як компенсаторна філософська антропологія досліджує горизонтальну конституцію первинного світу як екзистенційну фактичність людського буття. Актуальний характер переживання цієї фактичності або границі виражено у мові, емпіричній позиційності (тілесній конфігурації). Останні є цариною досліджень категоріальної етики, вони є предметом етичної оцінки та приводом для етичних орієнтацій. Однак причина оцінки укорінена у антропологічному, отже прихована від такого дослідження. Антропологічне та етичне постають онтологічним та онтичним виміром людського буття відповідно. Такий підхід може стати плідним у спробах прояснити умови можливості досвіду етичного як досвіду різного.

СПИСОК ПРАЦЬ, ОПУБЛІКОВАНИХ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

Статті у наукових фахових виданнях України:

1. Буцикін Є.С. Критика суб'єктцентризму у філософсько-антропологічній аналізі конституції моралі Томаса Ренча. / Є.С. Буцикін // Філософські дослідження: збірник наукових праць Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля. Випуск № 19. – Луганськ: Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2013. – 280 с. – С. 11-20.
2. Буцикін Є.С. Антропологічні засади практичної орієнтації. / Є.С. Буцикін // Мультиверсум. Філософський альманах / Гол. ред. В.В. Лях. – Вип. 10 (138). – К., 2014. – С. 58-67.
3. Буцикін Є.С. Філософсько-антропологічна концептуалізація феномену етизованого простору. / Є.С. Буцикін // Гілея: Науковий вісник: збірник наукових праць / Гол. ред. В.М. Вашкевич – Випуск 109. (№6) – К.: Видавництво «Гілея», 2016. – С. 276-280.
4. Буцикін Є.С. Антропологічний сенс влаштування спільного життя у державі Платона. / Є.С.Буцикін // Науковий вісник. Серія "Філософія". - Харків: ХНПУ, 2016. – вип. 46 (II). - С.125-139.

Наукові статі у вітчизняних фахових виданнях, що внесені до міжнародних наукометричних баз:

5. Буцикін Є.С. Антропологічний поворот і філософія моралі Гертруди Елізабет Мері Енском / Є.С. Буцикін // Гуманітарні студії: збірник наукових праць / Гол. Ред. А.Є. Конверський – Випуск 25. – К.: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2015. – С. 19-27.

Тези за матеріалами конференції:

6. Буцыкин Е.С. Антропологические основания этического / Е.С. Буцыкин // Материалы Международного молодежного научного форума «Ломоносов – 2013». М.: МАКС-Пресс. [Электронный ресурс].
7. Буцикін Є.С. Філософсько-антропологічна критика емотивізму. Подолання релятивності моральних норм / Є.С. Буцикін // «Дні науки філософського факультету 2013» (16-17 квітня 2013 року): [матеріали доповідей та виступів] / Редкол. А.Є.Конверський [та ін.]. – К. : ВПЦ «Київський університет», 2013. – Ч.4. – 196 с. – С. 14-16.
8. Буцикін Є.С. Філософська антропологія без онтології Г.Е.М. Енском / Є.С. Буцикін // «Дні науки філософського факультету 2013» (16-17 квітня 2013 року): [матеріали доповідей та виступів] / Редкол. А.Є.Конверський [та ін.]. – К. : ВПЦ «Київський університет», 2013. – Ч.4. – 196 с. – С. 96-97.
9. Буцикін Є.С. Філософсько-антропологічна концептуалізація феномену етизованого простору. Нормативні експлікації. / Є.С. Буцикін // «Дні науки філософського факультету 2013» (16-17 квітня 2013 року): [матеріали доповідей та виступів] / Редкол. А.Є.Конверський [та ін.]. – К. : ВПЦ «Київський університет», 2013. – Ч.4. – 196 с. – С. 12-14.
10. Буцикін Є.С. Теоретико-методологічні засади класичної філософської антропології. Філософська антропологія і феноменологія / Є.С. Буцикін // «Приоритети сучасних наук в трансформаційних умовах» (27-28 листопада 2015 року): [матеріали міжнародної науково-практичної конференції]. – Л.: ГО «Львівська фундація суспільних наук», 2015. – 120 с. – С. 6-7.

АНОТАЦІЯ

Буцикін Є.С. Трансцендентально-антропологічне обґрунтування етичного. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук за спеціальністю 09.00.04 – філософська антропологія, філософія культури. – Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Міністерство Освіти і Науки України. – Київ, 2016.

Дисертація присвячена аналізу антропологічних засад етичного в умовах потрійної трансформації філософського знання: просторового повороту (spatial turn), предметного розширення поля філософської антропології і зсуву в стосунку між антропологічним і етичним. При цьому прояснено стосунок між антропологічним і етичним у класичних проектах філософської антропології. Встановлено основні розбіжності в обґрунтуванні умов можливості досвіду етичного у класичній філософській антропології, а саме трансформацію стосунку між етичним та антропологічним. Утверджено конститутивну

значущість переживання людського простору для сфери етичного. Встановлені методологічні можливості трансцендентальної антропології як проекту компенсаторної філософської антропології у аналітиці етичного. Затверджено теоретико-методологічну настанову трансцендентальної антропології як оптимальну позицію в обґрунтуванні етичного. Прояснено горизонтальну структуру первинного світу як комплексну єдність екзистенційних фактів людського існування. Подальшого розвитку набули прояснення таких життєвих форм, як «просторовість», «тілесність» та «мовність».

Ключові слова: компенсаторна антропологія, людський простір, антропологічне, етичне, екзистенційна фактичність, трансцендентальна антропологія.

АННОТАЦІЯ

Буцыкин Е.С. Трансцендентально-антропологическое обоснование этического. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата философских наук по специальности 09.00.04. – философская антропология, философия культуры. – Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Министерство образования и науки Украины. – Киев, 2016.

Диссертация посвящена анализу антропологического основания этического в условиях тройной трансформации философского знания: пространственного поворота (spatial turn), предметного расширения поля философской антропологии и сдвига в отношении между антропологическим и этическим. При этом рассмотрено отношение между антропологическим и этическим в классических проектах философской антропологии. Установлены основные расхождения в обосновании условий возможности опыта этического в классической философской антропологии, а именно трансформацию отношения между этическим и антропологическим. Утверждена конститутивная значимость переживания человеческого пространства для сферы этического. Установлены методологические возможности трансцендентальной антропологии как проекта компенсаторной философской антропологии в аналитике этического. Предложена теоретико-методологическая установка трансцендентальной антропологии как оптимальная позиция в обосновании этического. Исследована горизонтальная структура первичного мира как комплексное единство экзистенциальных фактов человеческой жизни. Дальнейшее развитие получили прояснения таких жизненных форм, как «пространственность», «телесность» и «язык».

Ключевые слова: компенсаторная антропология, человеческое пространство, антропологическое, этическое, экзистенциальная фактичность, трансцендентальная антропология.

ABSTRACT

Butsykin I. S. Transcendentally anthropological grounding of ethical. – Manuscript.

A thesis for the scholarly degree of the Candidate of Philosophy in speciality 09.00.04. – Philosophical Anthropology, Philosophy of Culture. – Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ministry of Education and Science of Ukraine. – Kyiv, 2016.

In the dissertation anthropological foundation of ethical, within the frame of a triple transformation of philosophical knowledge: spatial turn, the extension of philosophical anthropology's subject and relational shift between the anthropological and the ethical fields were examined. In this way we have clarified these relationship in classical philosophically anthropological projects. Hence, the basic differences in the justification of possibility of the ethical experience was articulated, specifically the transformation of the relationship between the ethical and *conditio humana*. The constitutive importance of the experience of Human space for the arising of was approved. There were established methodological possibilities of transcendental anthropology as a compensatory project of philosophical anthropology in the analysis of ethical actuality. At the same time we have appointed the methodological attitude of compensatory anthropology as optimal theoretical position in the grounding of experience of ethical. The horizontal structure of the primary world as a complex unity of existential factuality of the human life was clarified.

The primacy of ethical over anthropological inclines to build that projects of universal ethics, which are based on theoretical and methodological assumption: good is given in ethical intuition or phenomenological contemplation. On the other hand, the primacy of the anthropological over ethical sphere implies development of certain pluralistic ethics. It relies on imperfect understanding of Human being as insufficient (*Mängelwesen*), entity which is always unsuccessfully trying to compensate for its deficiency. The forms of actual compensation were conceptualized via culture or Human world, the latter is projection which is constituted through endless experiencing of existential circumstances. At the same time in the contemporary philosophical anthropology which is based on the phenomenological philosophy there is a following understanding: existential factuality of human life is its border, which is evidential in action aiming to Good. Consequently, there is coincidence between ethical and anthropological, these lead to ethical universalism. The mentioned universalism is connected with general universal character of the anthropological contents. They are unreducible complex grounds that provide for successful and reasonable human practices.

Human life space constituted by human actions, directed to surviving, is investigated. Its existential structure which appears in existence of the first life-accomplishment is analyzed. Fundamental structure of human life space includes such elements as: «home», «window», «to quit», «to return», «to stop» etc. Transcendental structure of life space appears within the necessity of saving human life in the unsaved world; this structure belongs to general anthropological space.

Each practice takes place in local world horizon and relies on a structure of universal anthropological space. Changing, but common, local practical structures are modifications of constitution of a general anthropological space.

The phenomenon of heterogenization of the space reveals certain special character, its content is expressed by its inner structure. Taking this into account, an acquisition by space of significant localities can be understood as phenomenon of ethization of human space. From one side, it involves establishing of special character, from the other – special constitution of elementary habituality.

Key words: compensatory anthropology, human space, anthropological, ethical, existential factuality, transcendental anthropology.